

Artur Adamczyk*

Ewolucja polityki zagranicznej Grecji na Bałkanach – wznioły i upadek greckiej dyplomacji w regionie

Evolution of Greek foreign policy in the Balkans – ups and downs of Greek diplomacy in the region

Abstract: The main aim of the article is to present and analyze the evolution of Greek policy towards the Balkans from the end of the Cold War to the present day. The article uses the chronological-descriptive method and a case study. The article indicates that initially Greek policy in the region was reactive, conservative, nationalist, and based on cooperation with the Serbian government of Milosevich, which led to the marginalization of its importance in the Balkans. Only the Europeanization of Greek politics and the reliance on Euro-Atlantic structures strengthens Athens' position among its Balkan neighbors. Undoubtedly, the financial crisis hampered the effectiveness of Greece's Balkan policy, which is currently ambitiously rebuilding its image as an advocate of the Balkan states in the EU and NATO.

Keywords: Greece, Balkans, foreign policy, North Macedonia

Streszczenie: Głównym celem artykułu jest przedstawienie i analiza ewolucji greckiej polityki wobec Bałkanów od zakończenia zimnej wojny do czasów współczesnych. W artykule zastosowano metodę chronologiczno-opisową oraz studium przypadku. Wskazano, że początkowo grecka polityka w regionie była reaktywna, zachowawcza, nacjonalistyczna i oparta na współpracy z serbskim rządem Miloszewicza, co doprowadziło do marginalizacji jej znaczenia na Bałkanach. Dopiero europeizacja greckiej polityki i oparcie się na strukturach euroatlantyckich wzmocniły pozycję Aten wśród bałkańskich sąsiadów. Niewątpliwie kryzys finansowy ograniczył skuteczność bałkańskiej polityki Grecji, która obecnie ambitnie odbudowuje swój wizerunek jako adwokata państw bałkańskich w UE i NATO.

Słowa kluczowe: Grecja, Bałkany, polityka zagraniczna, Macedonia Północna

* Artur Adamczyk – doc. dr, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Polska, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5444-3670>, e-mail: a.adamczyk@uw.edu.pl.

Wprowadzenie

Upadek bloku wschodniego i związane z tym zmiany polityczne na Bałkanach stanowiły wielkie wyzwanie dla polityki zagranicznej Grecji. Grecja, która w perspektywie państw zachodnioeuropejskich w czasie zimnej wojny była krajem peryferyjnym, odizolowanym od głównego trzonu Wspólnot Europejskich i NATO państwami socjalistycznymi, miała wreszcie szansę na zakończenie swojej regionalnej separacji politycznej i gospodarczej. Państwo to w momencie upadku socjalizmu miało bardzo silną pozycję polityczną, militarną i ekonomiczną w wymiarze regionalnym. Było członkiem struktur euroatlantyckich, posiadało stabilną demokrację i gospodarkę wolnorynkową¹. Politycy greccy liczyli na to, że Grecja, posiadając takie atrybuty, może być beneficjentem zmieniającego się układu sił dzięki budowaniu swoich wpływów ekonomicznych i politycznych na Bałkanach. Grecy zadeklarowali, że są za zachowaniem granicznego *status quo* i nie zgłaszają żadnych pretensji terytorialnych do swoich bałkańskich sąsiadów². Politycy greccy podkreślali, że ich kraj może pełnić rolę wzorca i pomostu dla byłych socjalistycznych republik szukających współpracy z Zachodem³. Grecki rząd szczególną uwagę koncentrował na najbliższych sąsiadach, a więc Albanii, Jugosławii i Bułgarii. Zmiany w tych krajach były oceniane przez polityków greckich w wymiarze zarówno bilateralnym, jak i możliwości ich wpływu na napięte stosunki grecko-tureckie⁴. Obawiano się, że Turcja, szukając dla siebie politycznych sojuszników, może wykorzystać zmiany w regionie w celu wzmocnienia swojej pozycji wobec Grecji.

- 1 P.C. Ioakimidis, *Greece, The European Union and Southeastern Europe: Past Failures and Future Prospects*, [w:] *Greece and New Balkans. Challenges and Opportunities*, ed. V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerylmatos, New York 1999, s. 170.
- 2 G. Voskopoulos, *The Geographical and Systemic Influences on Greek Foreign Policy in the Balkans in the 1990s*, „Perspectives” 2006, no. 26, s. 80.
- 3 V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerolymatos, *Greece as a Factor of Stability in the Post-Cold War Balkans*, [w:] *Greece and New Balkans...*, s. 426.
- 4 T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Lublin–Warszawa 2011, s. 233-236.

1. Determinanty wpływające na kształt greckiej polityki na Bałkanach w latach 90. XX wieku

Wielkim wyzwaniem dla Greków na Bałkanach był rozpad Jugosławii. To właśnie dezintegracja Federacji Jugosłowiańskiej była największym zaskoczeniem zarówno dla Grecji, jak i dla struktur euroatlantyckich. Okazało się, że istniejące w czasie zimnej wojny obawy przed zagrożeniami zewnętrznymi zostały zastąpione strachem przed nacjonalizmem i ruchami separatystycznymi. Grecja, która w zdecydowanej większości była krajem homogenicznym, posiadała jednak na swoim terytorium mniejszości narodowe i z niepokojem obserwowała sytuację w Jugosławii, starając się za wszelką cenę wspierać jej integralność terytorialną. Szczególną uwagę Ateny koncentrowały na Socjalistycznej Republice Macedonii, gdzie lokalni politycy regularnie artykułowali pretensje terytorialne wobec Grecji od lat 80. XX w. Ten lokalny nacjonalizm był tłumiony na poziomie federalnym przez rząd w Belgradzie, któremu zależało na poprawnych relacjach z Grecją. Trudno się zatem dziwić, że Ateny zabiegały o zachowanie istniejącego porządku międzynarodowego w regionie w oparciu o spójność terytorialną Jugosławii. Podobną optykę w stosunku do Bałkanów przyjęły także na początku 1990 r. pozostałe państwa Wspólnot Europejskich i Stany Zjednoczone. Obawiano się, że procesy odśrodkowe w Jugosławii mogą mieć wpływ na sytuację w regionie i mogą doprowadzić do eskalacji napięcia. Politycy greccy zabiegali o większe zaangażowanie państw zachodnich na Bałkanach, ale nie udało im się zrealizować tego planu. Stany Zjednoczone dały WE wyraźny sygnał, że sprawy bałkańskie pozostawiają pod kontrolą europejskich sojuszników, z kolei ci nie potrafili stworzyć jednolitej polityki wobec regionu⁵. Trudno się dziwić, że bez wsparcia sojuszników Grecja poczuła się osamotniona i usilnie starała się utrzymać *status quo* w Jugosławii⁶.

5 S.V. Papacosma, *NATO, Greece, and the Balkans in the Post-Cold War Era*, [w:] *Greece and New Balkans...*, s. 55.

6 Wśród greckich ekspertów pojawiały się także opinie, że dla Grecji lepszy byłby rozpad Jugosławii. Argumentowali, że Jugosławia jako największe państwo na Bałkanach w przyszłości może być najgroźniejszym rywalem regionalnym Grecji. Co prawda do tej pory stosunki grecko-jugosłowiańskie były przyjazne, ale nikt nie mógł przewidzieć, czy w przyszłości nie ulegną pogorszeniu. W takiej sytuacji dla Grecji lepiej byłoby sąsiadować z grupą mniejszych państw, przy których Grecja stanowiłaby silniejszy organizm polityczny, militarny i ekonomiczny, za: D. Constas, Ch. Papatotiriou, *Greek Policy Responses to the Post-Cold War Balkan Environment*, [w:] *Greece and New Balkans...*, s. 227-228.

Szczególny niepokój w rządzie greckim kierowanym przez Konstantinosa Micotakisa wywołał akt ogłoszenia niepodległości przez Republikę Macedonii w 1991 r.⁷ To nowe państwo nie zawęziło w żaden sposób swojej nazwy do konkretnego regionu Macedonii, głosiło hasła ochrony Macedończyków w innych krajach i przyjęło symbole państwowe nawiązujące do antycznej Grecji. Dla Greków były to jawne oznaki wrogości i zakusów rewizjonistycznych, które przyczyniły się do narastania poczucia zagrożenia ze strony tego nowego tworu. Te odczucia były potęgowane przez Grecki Kościół Prawosławny i media, szybko też zostały wykorzystane przez polityków z różnych partii, co przełożyło się na definiowanie kierunków polityki zagranicznej⁸.

Rząd grecki całą swą energię skoncentrował na próbach zablokowania międzynarodowego uznania Republiki Macedonii. Wśród polityków reprezentujących różne partie panował konsensus uznający próby upodmiotowienia północnego sąsiada za największe, po tureckim, zagrożenie dla bezpieczeństwa kraju. W Grecji doszło do nakręcenia spirali strachu przed niepodległą Macedonią, nastrojom tym uległa ogromna część społeczeństwa greckiego, co wręcz zmusiło rząd Micotakisa do przyjęcia sztywnej antymacedońskiej postawy. W Grecji doszło do sytuacji, w której określenie północnego sąsiada „Republiką Macedonii” stało się swoistym tabu i traktowane było wręcz jako zdrada narodowa. Powszechnie używano określenia republika Skopje. W polityce zagranicznej Grecji powstał syndrom Skopje, który przez wielu ekspertów został nazwany „skopjanizacją” greckiej polityki. Polityka Grecji, zamiast skoncentrować się na kreowaniu i inicjowaniu fundamentów współpracy na Bałkanach, była zdecydowanie reakcyjna i zorientowana na torpedowanie prób międzynarodowego uznania Macedonii. Atenom nie udało się określić kompleksowej strategii wobec Bałkanów, nie zaproponowano żadnej regionalnej inicjatywy, choć to właśnie Grekom przede wszystkim powinno zależeć na stabilizacji i budowie trwałych struktur w najbliższym otoczeniu.

Tej polityki „skopjanizacji” absolutnie nie rozumieli partnerzy europejscy i USA. Trudno było im pojąć, jak mały, dwumilionowy kraj,

7 S.V. Papacosma, *NATO, Greece, and the Balkans...*, s. 55.

8 O. Anastasakis, *Greece and Turkey in the Balkans: Cooperation or Rivalry*, „*Turkish Studies*” 2004, no. 1, s. 52.

rozdarty wewnętrznymi problemami wynikającymi z obecności dużej mniejszości albańskiej, może zagrażać silnej regionalnie Grecji. Zarówno WE, jak i USA oceniały politykę Grecji jako emocjonalną, historyczną i odbiegającą od racjonalnej oceny rzeczywistych problemów na Bałkanach. W sytuacji trwającej otwartej wojny na północy dawnej Jugosławii, na terenie Chorwacji oraz Bośni i Hercegowiny torpedowanie kruchej państwowości Macedonii groziło rozlaniem się konfliktu jeszcze bardziej na południe Bałkanów, czyli na bezpośrednie sąsiedztwo Grecji. Paradoksalnie grecki strach przed niepodległą Macedonią, objawiający się blokowaniem jej suwerenności, generował zagrożenia dla bezpieczeństwa Grecji. Skopjanizacja greckiej polityki spowodowała, że rząd w Atenach na głównego sojusznika wybrał rząd w Belgradzie, który wydawał się naturalnym partnerem próbującym zapobiec dalszej dezintegracji swojego kraju⁹. Grecja, określając się jako sojusznik Serbii, tym samym zmarginalizowała swoją pozycję w regionie, utraciła autorytet w opinii społeczeństw innych państw bałkańskich i straciła szansę na odgrywanie roli bałkańskiego lidera i wzorca. Skopjanizacja przyczyniła się do samoizolacji Aten na arenie międzynarodowej, szczególnie wobec członków UE i USA.

Oprócz skopjanizacji drugim elementem kształtującym politykę zagraniczną Grecji wobec zmian na Bałkanach był strach przed islamskim otoczeniem – tzw. syndrom islamskiego łuku, który przekładał się, zdaniem L. Tsoukalis, na stworzenie w społeczeństwie greckim percepcji „syndromu obłożonej twierdzy”¹⁰. Upowszechnienie tego syndromu związane było z relatywizacją sytuacji Grecji w regionie wobec pozycji Turcji¹¹. Syndrom strachu przed islamskim okrążeniem pod przywództwem Turcji stał się powszechny po 1991 r., kiedy hasło to zostało rozpropagowane przez greckie media i Grecki Kościół Prawosławny. Istotą przekazu była argumentacja, że Ankara, wykorzystując obecność społeczności muzułmańskiej na Bałkanach, buduje sojusz islamski wymierzony w bezpieczeństwo Grecji¹². Sojusz

9 J. Koliopoulos, *Greece and the Balkans: A Historical Perspective*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 2, 2002, no. 3, s. 36.

10 L. Tsoukalis, *The Future of Greece in the European Union*, [w:] *Greece in the Twentieth Century*, ed. T. Couloumbis, T. Kariotis, F. Bellou, London – New York 2003, s. 328.

11 A. Huliaras, Ch. Tsardanidis, *(Mis)understanding the Balkans: Greek Geopolitical Codes of the Post-Communist Era*, „Geopolitics”, vol. 11, 2006, s. 468.

12 D. Conostas, Ch. Papatotiriou, *Greek Policy Responses...*, s. 231-232.

ten miał obejmować mniejszość muzułmańską w Bułgarii i w byłej Socjalistycznej Republice Macedonii, Albańczyków kosowskich, Bośniaków oraz mieszkańców Albanii¹³. Niepokoje greckie wzrosły, gdy Turcja podpisała na początku lat 90. porozumienia o współpracy wojskowej z Albanią i Macedonią oraz wzmocniła relacje polityczne i gospodarcze z Bułgarią¹⁴, gdzie partia muzułmańska tworzyła koalicję rządową¹⁵. Ponieważ na terenie greckiej Tracji Zachodniej mieszkało ok. 120 tys. muzułmanów, wśród Greków pojawiły się też obawy, że Turcja będzie starała się wykorzystać ich obecność do demontażu greckiego państwa. Hasła te padały na żyzny grunt, gdyż podobne problemy przyczyniły się do rozpadu Jugosławii. Grecki Kościół podsycił te nacjonalistyczne nastroje, używając dodatkowo argumentacji, że Grecy zostaną odseparowani islamskim półksiężycem od swych braci chrześcijan na północy Bałkanów. Hasła te skrzętnie podchwycili prawicowi politycy w Grecji, którzy głosili strategię budowania sojuszu państw chrześcijańskich rytu prawosławnego, który miał tworzyć chrześcijański „mur”, a głównym sojusznikiem Grecji w walce z muzułmańskim otoczeniem miała być Serbia. W syndrom „islamskiego łuku” wpisywały się także greckie obawy przed realizacją idei stworzenia Wielkiej Albanii, pomysłu sięgającego początków XX w., o którym pamięć odrodziła się w społeczeństwie greckim wraz z postępującym rozpadem federacji jugosłowiańskiej.

Podsycanie nastrojów nacjonalistycznych, szczególnie w sprawie Macedonii, wepchnęło polityków greckich w koleiny sztywnej, bezkompromisowej polityki zagranicznej, która deprecjonowała rolę Grecji jako stabilnego partnera i lidera na Bałkanach. Nieustępliwość ministra spraw zagranicznych Grecji Andonisa Samarasa w sprawie nazwy Macedonii i jego wsparcie dla Serbii doprowadziły do samoizolacji Grecji na arenie międzynarodowej. Jego wizja polityki zagranicznej

13 A. Huliaras, Ch. Tsardanidis, *(Mis)understanding the Balkans...*, s. 469; M. Aydin, *Cacophony in the Aegean Contemporary Turkish-Greek Relations*, „The Turkish Yearbook of International Relations”, vol. 27, 1997, s. 132.

14 F.S. Larrabee, I.O. Lesser, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, RAND – National Security Research Division, Santa Monica 2003, s. 94-95.

15 W czasie zimnej wojny stosunki bułgarsko-tureckie były bardzo napięte. Bułgaria pozbawiła praw własności do nieruchomości i wydalila ze swojego kraju ok. 300 tys. Turków. Po upadku żelaznej kurtyny rząd bułgarski przywrócił im te prawa, a do Bułgarii wróciło ok. 150 tys. wysiedlonych wcześniej muzułmanów. Umożliwiło to zacieśnienie stosunków bułgarsko-tureckich.

okazała się kontrproduktywna, gdyż coraz więcej państw sympatyzowało z rządem w Skopje i uznawało Republikę Macedonii. Okazało się także, że zagrożenie ze strony Turcji jest wyolbrzymione, gdyż rząd w Ankarze skoncentrował się na sytuacji na Bliskim Wschodzie oraz powstających poradzieckich republikach¹⁶. Sam też miał ogromne kłopoty z coraz bardziej aktywną mniejszością kurdyjską i daleki był od wspierania procesów dezintegracyjnych na niestabilnych Bałkanach. Bezkompromisowa i nacjonalistyczna polityka Samarasa wobec Macedonii zderzyła się z totalnie odmienną interpretacją sytuacji w regionie przez partnerów z NATO i UE. Ci obawiali się, że trwający w Bośni i Hercegowinie konflikt rozprzestrzeni się dalej na południe Bałkanów, dlatego też w 1993 r. część państw europejskich oraz USA zapobiegawczo wysłały siły pokojowe do Macedonii w celu powstrzymania wybuchu konfliktu na tle etnicznym¹⁷. Świadomość zagrożenia rozprzestrzenienia się walk na cały region była daleko większa u polityków państw zachodnioeuropejskich niż w samej Grecji, która bezpośrednio graniczyła z niestabilną Macedonią. Koncentracja mediów i Kościoła greckiego na sprawie macedońskiej była wykorzystywana przez część klasy politycznej jako swoista „kielbasa wyborcza”. Doraźne korzyści „kwestii macedońskiej” przysłały politykom dalekosiężne negatywne skutki takiej polityki dla Grecji.

Oprócz problemów z Macedonią pojawiły się także napięcia pomiędzy Grecją a Albanią. Wiosną 1993 r. rząd w Tiranie podjął decyzję o wydaleniu greckiego duchownego oskarżonego o podżeganie mniejszości greckiej zamieszkującej Epir Północny do antyalbańskiej działalności¹⁸. Samaras ujął się oczywiście za greckim duchownym, równocześnie otwierając kolejny „front” rywalizacji dyplomatycznej za północnymi granicami Grecji.

Jesienią 1993 r. w rezultacie wyborów parlamentarnych w Grecji doszło do powstania nowego rządu, tworzonego przez socjaldemokra-

16 I.O. Lesser et al., *Greece's New Geopolitics*, RAND Corporation, Santa Monica 2001, s. 66-67.

17 N. Zahariadis, *Nationalism and Small State Foreign Policy: The Greek Response to the Macedonian Issue*, „Political Science Quarterly” 1994, no. 4, s. 656-657.

18 R. Panagiotou, A.I. Valvis, *How is the Sovereign Debt Crisis Affecting Greece's Relations with Balkan Countries and Greece's Standing in the Region? An Initial Impact Assessment*, The South-East Europe Programme, Athens 2014, s. 26, <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2017/12/How-is-sovereign-debt-crisis-affecting-Greeces-relations-with-the-Balkans-May-2014-FINAL.pdf> [12.09.2021].

tyczną partię PASOK, na czele którego stanął Andreas Papandreu¹⁹. Okazało się, że nie zamierza on diametralnie zmieniać kierunków polityki zagranicznej kraju, w szczególności wobec Skopje. Początkowo Papandreu odwoływał się do solidarności państw bloku zachodniego, jednak po uznaniu Macedonii pod nazwą FYROM przez część państw członkowskich UE²⁰ w grudniu 1993 r. i przez USA w lutym 1994 r. postanowił zerwać z tą polityką multilateralizmu i postawić na twarde stosunki bilateralne. Efektem było wprowadzenie embarga na handel Grecji z Macedonią, które miało uderzyć w gospodarkę macedońską i zmusić ją do przyjęcia warunków negocjacyjnych Grecji²¹. Nałożenie blokady ekonomicznej na Macedonię zostało negatywnie zrecenzowane przez euroatlantyckich sojuszników²². Polityka zagraniczna Grecji została oceniona jako agresywna i egoistyczna, nie uwzględniająca ogólnej sytuacji na Bałkanach. Okazało się, że embargo nie przyniosło Grekom żadnych korzyści, Macedończycy się nie ugięli, natomiast rząd w Atenach pogrążył się coraz bardziej w izolacji międzynarodowej²³. Jak twierdzi S. Larrabee, rząd w Atenach pod koniec 1994 r. miał otwarte trzy fronty w swojej polityce zagranicznej – dotyczyło to stosunków z Albanią, Macedonią i Turcją²⁴. Ta ostatnia zresztą zadeklarowała pomoc gospodarczą dla Macedonii po wprowadzeniu embarga przez Grecję²⁵. Politycy rządzącej partii PASOK coraz bardziej zdawali sobie sprawę z potrzeby redefinicji założeń polityki zagranicznej i bardziej pragmatycznego podejścia do dynamicznie zmieniającej się sytuacji na Bałkanach. Coraz częściej w wypowiedziach greckich polityków pojawiały się argumenty, że nacjonalistyczne podejście w dotychczasowej polityce powinno być zamienione na bardziej elastyczne, prak-

19 A. Floudas, *Pardon? A Conflict for a Name? FYROM's Dispute with Greece Revisited*, [w:] *The New Balkans*, ed. G.A. Kourvetaris et al., Columbia University Press, 2002, s. 101.

20 FYROM uznały wówczas Francja, RFN, Włochy i Wielka Brytania.

21 Th. Veremis, *Greece and the Balkans in the Post-cold War Era*, [w:] *Greece and New Balkans...*, s. 44-45.

22 Th. Dokos, *Greece in a Changing Strategic Settings*, [w:] *Greece in the Twentieth Century...*, s. 52; E. Kofos, *Greece's Macedonian Adventure: The Controversy over FYROM's Independence and Recognition*, [w:] *Greece and New Balkans...*, s. 380-381.

23 F.S. Larrabee, *Greece's Balkan Policy in a New Strategic Era*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 5, 2005, no. 3, s. 410.

24 F.S. Larrabee, *Greek Security Concerns in the Balkans* [w:] *Greece and New Balkans...*, s. 322.

25 A. Vračić, *Turkey's Role in the Western Balkans*, „SWP Research Paper”, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, Berlin 2016, s. 24.

tyczne i realistyczne²⁶. We wrześniu 1995 r. Grecja podpisała z FYROM tymczasowe porozumienie w Nowym Jorku, kończące blokadę ekonomiczną i umożliwiające nawiązanie poprawnych relacji z rządem Skopje. Politycy greccy zdali sobie sprawę, że w interesie Grecji jest wspieranie państwowości macedońskiego sąsiada, gdyż osłabianie rządu w Skopje i utrzymywanie tego państwa w niepewności międzynarodowej i kruchej integralności terytorialnej może stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa Grecji. Coraz częściej padały stwierdzenia, że zagrożeniem dla Grecji nie jest nazwa macedońskiego państwa, ale jego niepewność polityczna i integralna jako podmiotu w regionie. Wzmocnienie pozycji międzynarodowej Macedonii oznaczało dla Greków utrzymywanie strefy buforowej niepozwalającej na ewentualną realizację założeń Wielkiej Albanii, która w opinii części greckich polityków, mediów i Kościoła stanowi daleko większe zagrożenie niż małe państwo macedońskie²⁷. W tym samym czasie doszło do ofensywy dyplomatycznej Grecji w stosunkach właśnie z Albanią i Bułgarią. Z oboma państwami rząd w Atenach podpisał porozumienia regulujące bilateralne relacje²⁸, co było dla Grecji niezwykle ważne ze względu na pogarszające się stosunki z Turcją. Uregulowanie relacji Grecji z północnymi sąsiadami zbiegło się z podpisaniem porozumienia w Dayton, kończącego wojnę w Bośni i Hercegowinie. Dla skonfliktowanych Bałkanów rozpoczynała się nowa era, dająca nadzieję na stopniowe odbudowywanie relacji i kształtowanie nowych powiązań politycznych i gospodarczych. Dużą rolę w tej odbudowie miały odegrać państwa zachodnie, UE oraz USA. Dawało to Grecji dużą szansę na zmianę swojego dotychczasowego wizerunku na Bałkanach, aby z kraju problematycznego zaistnieć jako państwo proeuropejskie, stabilne, przewidywalne, stanowiące wzór dla innych państw bałkańskich kierujących swoje wysiłki na członkostwo w UE i NATO.

26 F.S. Larrabee, *Greek Security Concerns...*, s. 323.

27 Th. Dokos, *Greece in a Changing Strategic Settings...*, s. 52-53.

28 D. Triantafyllou, *Recent Developments in Greece's Balkan Diplomacy Networks*, [w:] *Greece and New Balkans...*, s. 146; Th. Veremis, *Greece and the Balkans in the Post-Cold War Era...*, s. 44.

2. Nowe otwarcie w bałkańskiej polityce Grecji

Zmiany w regionie wpisywały się w zmiany w rządzącej w Grecji partii PASOK, gdzie główną rolę zaczęła odgrywać postępowy, proeuropejski polityk, Kostas Simitis, który w styczniu 1996 r. objął funkcję premiera²⁹. W ocenie D. Keridisa zmiany, jakie nastąpiły na przełomie 1995 i 1996 r., oznaczały zakończenie ery „starej Grecji” kojarzonej z bałkanizacją, zacofaniem, nacjonalizmem, populizmem, szerzeniem mitów o islamskim okrzyżeniu, osamotnieniu, postrzeganiu środowiska międzynarodowego jako pełnego zagrożenia, wrogości i spisków, gdzie polityka zagraniczna Grecji była reaktywna, a nie kreatywna. Nowe otwarcie Grecji, które D. Keridis nazwał „nową Grecją”, identyfikowało ją jako państwo europejskie, otwarte, reformatorskie, postępowe, bazujące na współpracy i inspirujące pozostałe państwa do podejmowania inicjatyw regionalnych³⁰. Grecja przede wszystkim stała się państwem stabilnym, przewidywalnym, opierającym swoją obecność na Bałkanach na członkostwie w UE. Tradycyjna dyplomacja Grecji została wzmocniona o nowy wymiar, opierający się na pozytywnych instrumentach ekonomicznych, inwestycjach, handlu – dyplomacji ekonomicznej zorientowanej na budowanie polityki zagranicznej w oparciu o wpływy gospodarcze³¹.

Rząd Grecji kierowany przez Kostasa Simitisa na nowo zdefiniował bałkańską politykę państwa. Głównym jej założeniem było zaangażowanie dyplomacji greckiej w promowanie pokoju i stabilizacji na Bałkanach w oparciu o gwarancję istniejących granic oraz ładów konstytucyjnych państw regionu. Polityka ta miała opierać się na dwóch filarach: pierwszy dotyczył wzmocnienia stosunków bilateralnych pomiędzy Grecją a państwami bałkańskimi, drugi zakładał promowanie współpracy multilateralnej. W obu tych wymiarach Simitis stawiał na użycie atrybutów Grecji jako członka UE, UZE, NATO, RE, OBWE³². Ten zwrot w polityce Grecji miał służyć zmianie jej wizerunku: z bałkańskiego kraju generującego problemy na państwo zeu-

29 Andreas Papandreu zmarł w czerwcu 1996 r.

30 D. Keridis, *Greece and the Balkans: From Stabilization to Growth*, Hellenic Studies Unit at Concordia University in Montreal, 3 March 2006.

31 Th. Dokos, *Greece in a Changing Strategic Settings...*, s. 51.

32 C. Simitis, *Greece in the Emerging System of International Relations*, „Review of International Affairs”, vol. XLVII, 1996.

ropeizowane, przewidywalne, promujące pokój i bezpieczeństwo, tak ważne dla partnerów zachodnioeuropejskich. Politycy greccy zaczęli także promować w UE i NATO nowe określenie dla państw regionu bałkańskiego – jako państw Europy Południowo-Wschodniej³³. Miało to na celu zwalczanie stereotypowego postrzegania tej części Europy oraz odbudowanie wizerunku Grecji jako państwa atrakcyjnego dla bałkańskich sąsiadów, które będzie ich adwokatem w procesie akcesji do struktur euroatlantyckich³⁴.

W wymiarze bilateralnym Grecja wciąż starała się utrzymywać pozytywne relacje z Serbią, równocześnie jednak zacieśniała kontakty z pozostałymi krajami regionu, co przełożyło się na podpisanie porozumień z Albanią, FYROM, Bułgarią i Rumunią. Szczególnie istotne było polepszenie stosunków z Albanią, z którą Grecja w 1996 r. podpisała porozumienie o przyjaźni i współpracy, które regulowało problemy mniejszości greckiej w Albanii oraz status nielegalnych imigrantów albańskich w Grecji³⁵. Także z Bułgarią Grecja podpisała szereg porozumień w 1995 r. i prowadziła szeroką kampanię na forum UE w sprawie udzielenia pomocy finansowej rządowi w Sofii w trakcie kryzysu ekonomicznego w tym kraju na przełomie 1996 i 1997 r. Ateny podpisały także szereg porozumień z Rumunią dotyczących współpracy politycznej i ekonomicznej³⁶.

Ta aktywność w wymiarze bilateralnym przełożyła się na dyplomatyczną kreatywność Grecji w wymiarze multilateralnym. Pod koniec 1995 r. greccy politycy wyszli z inicjatywą powołania regionalnej struktury współpracy, obejmującej oprócz Grecji Albanię, Bułgarię, Rumunię oraz państwa powstałe po rozpadzie Jugosławii. Ponieważ propozycja dotyczyła współpracy państw, które nie darzyły się wzajemnie zaufaniem, zaznaczono, że miałyby ona dotyczyć spraw ekonomicznych, technicznych, ochrony środowiska i – jeżeli byłoby to możliwe – kwestii bezpieczeństwa³⁷. W rezultacie tej inicjatywy doszło do spotkania zainteresowanych państw na poziomie ministerialnym

33 A. Huliaras, Ch. Tsardanidis, *(Mis)understanding the Balkans...*, s. 476.

34 S.V. Papacosma, *NATO, Greece, and the Balkans...*, s. 60-61.

35 F.S. Larrabee, *Greece's Balkan Policy...*, s. 410.

36 D. Conostas, Ch. Papatotiriou, *Greek Policy Responses...*, s. 235; R. Panagiotou, A.I. Valvis, *How is the Sovereign Debt Crisis Affecting...*, s. 33.

37 F.S. Larrabee, *Greek Security Concerns...*, s. 331.

w Sofii w 1996 r., gdzie podpisano deklaracje o utrzymywaniu dobrosąsiedzkich stosunków, trosce o stabilizację i bezpieczeństwo w regionie³⁸. Inicjatywa ta była kontynuowana już na najwyższym szczeblu – szefów rządów – w Salonikach. Oprócz wymienionych wcześniej państw została wówczas zaproszona także Turcja, a w charakterze obserwatora minister z Bośni i Hercegowiny. Grecja zadbała także o obecność wysokich urzędników UE, starając się wzmocnić swój prestiż i podnieść rangę konferencji³⁹. Spotkanie w Salonikach miało zatem symboliczne znaczenie, gdyż Grecja pokazała się jako państwo dbające o pokój i stabilizację w regionie oraz krzewiące wartości UE. Owocem spotkania była deklaracja, w której postanowiono o wzmocnieniu współpracy politycznej, ekonomicznej, społecznej i kulturalnej w regionie bałkańskim⁴⁰.

Sukcesem Grecji było zorganizowanie kolejnego spotkania tej inicjatywy, którą nazwano południowowschodnim europejskim procesem współpracy (South East European Cooperation Process), na Krecie w październiku 1997 r. W szczycie uczestniczyli szefowie państw bałkańskich, wśród nich Albanii i Serbii, którzy spotkali się po raz pierwszy od blisko 50 lat. Na samym szczycie nie podpisano szczególnie istotnych porozumień pomiędzy uczestnikami, gdyż wciąż pomiędzy niektórymi krajami dominował dyplomatyczny dystans. Jednak szczyt stanowił forum dyskusji pomiędzy państwami i dał możliwość przeprowadzenia także bilateralnych rozmów zarówno pomiędzy tymi politykami, którzy dążyli do zacieśnienia wzajemnej współpracy, jak i tymi, których cechowała nieufność. Zorganizowanie szczytu na Krecie można oceniać jako sukces Grecji, gdyż ulokowała się na miejscu lidera procesów stabilizacyjnych na Bałkanach, deklarowała poparcie dla euroatlantyckich aspiracji państw bałkańskich i przede wszystkim promowała regionalną współpracę w wymiarze ekonomicznym i infrastrukturalnym, wiedząc, że te inicjatywy są korzystne dla greckiej gospodarki. Oczywiście należy podkreślić, że główną determinantą

38 Ü. Çeviköz, *European Integration and Regional Cooperation in Southeast Europe*, „Journal of International Affairs”, vol. 2(4), December 1997 – February 1998, s. 3; P.C. Ioakimidis, *Greece, The European Union...*, s. 184.

39 P.C. Ioakimidis, *Greece, The European Union...*, s. 184.

40 D. Triantafyllou, *Recent Developments...*, s. 157.

takiej aktywności Grecji było wzmocnienie jej wizerunku w regionie w kontekście obaw o wpływy polityczne i ekonomiczne Turcji⁴¹.

Ważnym testem weryfikującym zmiany w polityce Grecji wobec Bałkanów był kryzys w Kosowie w 1999 r. Rząd Simitisa stanął wówczas przed trudnym wyborem, czy bronić pozycji międzynarodowej Serbii i jej integralności terytorialnej, czy poprzeć interwencję militarną partnerów z NATO, mającą zmusić rząd belgradzki do zaprzestania antyalbańskiej akcji w Kosowie. Należy podkreślić, że społeczeństwo greckie wyrażało poparcie dla „braci” Serbów, co pokazywały sondaże wskazując, że aż 96% Greków było przeciwnych nalotom na Belgrad⁴². Wsparcie separatyzmu kosowskich Albańczyków groziło rozlaniem się problemu na tereny Macedonii i mogło zagrozić państwowości tego kraju, a tym samym i zdestabilizować sytuację w całym regionie⁴³. Simitisowi zależało jednak na poprawieniu międzynarodowego wizerunku Grecji, wszak Ateny zabiegały o wejście do Unii Gospodarczo-Walutowej, starały się także odzyskać zaufanie u członków sojuszu atlantyckiego⁴⁴. W takiej sytuacji rząd w Atenach podjął salomonową decyzję, gdyż z jednej strony wstrzymał się od udziału w akcji militarnej NATO przeciw Serbii, z drugiej udostępnił swoje porty oraz terytorium lądowe i przestrzeń powietrzną dla biorących udział w misji militarnej sojuszników z Paktu⁴⁵. Grecja, na kilka dni przed bombardowaniem Belgradu, wzięła udział w konferencji państw bałkańskich na poziomie ministrów spraw zagranicznych, gdzie do końca

41 F.S. Larrabee, *Greek Security Concerns...*, s. 332-333; D. Triantafyllou, *Recent Developments...*, s. 157.

42 M. Kondopoulou, *The Greek Media and the Kosovo Crisis*, „Conflict and Communication”, vol. 1, 2002, no. 2, s. 2; K. Brown, D. Theodossopoulos, *Rearranging Solidarity: Conspiracy and World Order in Greek and Macedonian Commentaries on Kosovo*, „Journal of Southern Europe and Balkans”, vol. 5, 2002, no. 3, s. 322-323; A. Huliaras, Ch. Tsardanidis, *(Mis)understanding the Balkans...*, s. 478.

43 T.G. Carpenter, *Kosovo and Macedonia: The West Enhances the Threat*, „Mediterranean Quarterly”, Winter 2002, s. 33-37; *Kosovo: Greek and Turkish Perspectives*, Congressional Research Service Report for Congress, 27 May 1999, https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs941/m1/1/high_res_d/RL30114_1999Apr21.pdf [12.09.2021].

44 *Kosovo: Greek and Turkish Perspectives...*

45 L. Marcantonatos, *How Greece's Foreign and Defence Policy Priorities Have Geopolitically Repositioned Greece Away from the Balkans and Closer to the Eastern Mediterranean During the 20th and Early 21st Century*, Greek Foreign Affairs Council, 2016, s. 23, https://www.academia.edu/37986839/How_Greece_s_Foreign_and_Defence_policy_priorities_have_geopolitically_repositioned_Greece_away_from_the_Balkans_and_closer_to_the_Eastern_Mediterranean_during_the_20th_and_early_21st_century [12.09.2021].

próbowano zażegnać kryzys i wpłynąć na powstrzymanie aktywności militarnej Serbów w Kosowie.

Decyzja rządu Simitisa w kryzysie kosowskim wskazywała na koncyliacyjne podejście do problemu i nadawała Grecji charakter neutralny w konflikcie oraz przyczyniła się do postrzegania jej jako mediatora⁴⁶. Wzmocniło to oczywiście pozycję Grecji na Bałkanach, udało się jej także potwierdzić wiarygodność w oczach sojuszników z NATO. Ateny dały się wreszcie poznać jako państwo konstruktywnie rozwiązujące problemy, a nie kraj stanowiący problem⁴⁷. Grecja w trakcie kryzysu podjęła aktywność na forum ONZ, gdzie wspólnie z Rosją, Austrią i Szwajcarią rozpoczęła koordynację pomocy humanitarnej dla ludności cywilnej i uchodźców z regionu⁴⁸. Rząd Simitisa po kryzysie kosowskim zaczął się dystansować od polityki Miloszewicza i nawiązał relacje z ugrupowaniami opozycyjnymi w Serbii. Przegrana dotychczasowego serbskiego premiera w wyborach parlamentarnych w Serbii w 2000 r. zakończyła „niechlubną erę” nacjonalistycznych rządów w tym kraju⁴⁹. Zmiana rządu w Belgradzie zapoczątkowała wieloletni i żmudny proces odbudowywania współpracy regionalnej na Bałkanach, dawała Grecji możliwość odegrania roli bałkańskiego lidera, adwokata państw bałkańskich na forum UE i NATO.

Dojrzałość dyplomatyczna Grecji została udowodniona w czasie kryzysu macedońskiego w 2001 r., kiedy doszło do walk pomiędzy albańskimi ugrupowaniami militarnymi a policją i wojskiem macedońskim. Grecja zdecydowanie poparła wówczas rząd w Skopje, broniąc integralności terytorialnej tego państwa. Wśród ateńskich polityków wzrastała świadomość roli FYROM jako państwa buforowego dla bezpieczeństwa samej Grecji. Zarówno wydarzenia w Kosowie, jak i w północnej części FYROM ugruntowywały obawy Greków przed realizacją idei Wielkiej Albanii, choć sam rząd w Tiranie od takiej wizji

46 A. Tziampiris, *Greece and the Balkans in the Twentieth Century*, [w:] *Greece in the Twentieth Century*, ed. Th. A. Coulombis, Th. Kariotis, F. Bellou, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), London – New York 1999, s. 147-148.

47 R.N. Burns, *The United States and Greece: A Partnership for the Twenty-First Century*, „Mediterranean Quarterly”, Fall 1999, s. 8-15.

48 R. Panagiotou, A.I. Valvis, *How is the Sovereign Debt Crisis Affecting...*, s. 29.

49 K. Pawłowski, *Konflikt serbsko-albański w Kosowie w latach 1999-2014. Charakterystyka, uwarunkowania i formy konfliktu społecznego*, Lublin 2016.

się odżegnywał⁵⁰. Grecki rząd był zwolennikiem wysłania sił pokojowych do FYROM oraz popierał porozumienie podpisane w Ochrydzie pomiędzy społecznością albańską a rządem w Skopje w 2001 r.⁵¹

Apogeum swojej roli i pozycji w regionie Grecja osiągnęła w 2003 r., kiedy w trakcie jej prezydencji w UE doszło do zorganizowania w Salonikach pierwszego szczytu Unii Europejskiej i państw bałkańskich. Aktywność dyplomatyczna Hellenów pozwoliła wówczas na przyjęcie uroczystej deklaracji, w której państwa UE potwierdziły perspektywę członkostwa krajów bałkańskich w tej organizacji. Zdaniem R. Panagiotou greckiej prezydencji udało się umieścić europejską przyszłość Bałkanów w głównej agendzie polityki UE i tym samym utwierdzić pozycję Grecję jako lidera państw bałkańskich i głównego adwokata europejskich ambicji krajów z tego regionu⁵². W konsekwencji nastąpiło zacieśnienie oficjalnych relacji pomiędzy UE a państwami bałkańskimi w ramach Procesu Stabilizacji i Stowarzyszenia (Stabilization and Association Process – SAP). Deklaracja z Salonik była zwrotnym momentem w dziejach Bałkanów, gdyż UE zadeklarowała stanowcze zaangażowanie w odbudowę i stabilizację pokonfliktowego regionu. Zarówno urzędnicy w Brukseli, jak i rząd w Atenach postrzegali Grecję jako pomost pomiędzy UE a Bałkanami Zachodnimi i wzorzec do przeprowadzenia reform przygotowujących zainteresowane państwa do członkostwa w UE⁵³.

W konsekwencji Grecja wzmocniła swój wizerunek na Bałkanach, wiązało się to także z silną ekspansją ekonomiczną tego kraju w regionie⁵⁴. Greckie przedsiębiorstwa wspierane przez państwo realizowały liczne inwestycje w infrastrukturze, energetyce i sektorze bankowym, tworząc blisko 200 tys. miejsc pracy w krajach regionu⁵⁵. Ateny znakomicie wykorzystywały swoją obecność w UE i NATO, starając się

50 Sam rząd w Tiranie i obywatele tego kraju negowali chęć realizacji tej idei, traktując ją jako pomysł historyczny z początku XX w. Jednak wizja ta była popularna w Kosowie i wśród Albańczyków macedońskich.

51 Y. Kechagiaras, *Why Did Greece Block the Euro-Atlantic Integration of the Former Yugoslav Republic of Macedonia? An Analysis of Greek Foreign Policy Behaviour Shifts*, „GreeSE Paper”, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe LSE, 2012, no. 58, s. 14.

52 R. Panagiotou, *Greece's EU Presidency and the Challenge of Western Balkan Enlargement Policies in Light of the Crisis*, „Centre for Southeast European Studies Working Paper” 2015, no. 12, s. 5.

53 Ibidem, s. 6-7.

54 Ibidem.

55 A.P. Mallias, *The Balkans: In the Era of Peace and Stability*, „Mediterranean Quarterly” 2008, no. 1.

wzmocnić swoją regionalną pozycję, usiłowały także namawiać sąsiadów do zinstytucjonalizowania współpracy regionalnej. Trudno było jednak namówić państwa bałkańskie do współpracy multilateralnej w pokonfliktowej atmosferze i przy braku wzajemnego zaufania społeczeństw. Państwa bardziej ambitne i zaawansowane w reformach, np. Bułgaria, Rumunia i Chorwacja, nie chciały być utożsamiane i zarazem spowalniane przez pozostałe kraje z regionu⁵⁶. Z niechęcią zatem podchodziły do pomysłów tworzenia struktur regionalnych, ponieważ uważały, że może to opóźnić ich akcesję do UE i NATO. Stąd też państwa bałkańskie koncentrowały się na indywidualnych zabiegach akcesyjnych, starając się przede wszystkim podpisywać Porozumienia o Stabilizacji i Stowarzyszeniu z UE (Stabilisation and Association Agreement – SAA). Rząd w Atenach dostrzegał te różnice i oczywiście sukcesywnie wspierał te kraje, które szybciej dokonywały reform. Grecja przyczyniła się do przyspieszenia akcesji Rumunii i Bułgarii do NATO w 2004 r. oraz przyjęcia ich w 2007 r. do UE⁵⁷.

Rząd w Atenach zrezygnował z wykorzystania możliwości realizacji polityki miękkiego oddziaływania (*soft power*) na państwa regionu. Starał się przede wszystkim koncentrować na najbliższych sąsiadach, w szczególności na FYROM i Albanii, z którymi miał nieuregulowane spory. Grecy liczyli, że bilateralne problemy uda się rozwiązać w ramach procesu akcesyjnego tych państw do UE. Wszak główny problem grecko-albański dotyczył kwestii mniejszości greckiej w Albanii, a poszanowanie praw mniejszości narodowych zostało wpisane w kryteria kopenhaskie, które muszą spełnić kandydaci. Atenom udało się w dużej mierze przełożyć rozwiązanie swoich bilateralnych problemów na poziom unijny i uczynić je także problemami Unii Europejskiej. Grecja była również jednym z pierwszych państw, które uznały suwerenność Czarnogóry w 2006 r. po jej separacji z Serbią. Nie pogorszyło to relacji z rządem w Belgradzie, gdyż proces miał charakter pokojowy.

Większym wyzwaniem dla Greków był spór o nazwę państwa z FYROM. Politycy ateńscy liczyli na docenienie ich roli i pozycji w euroatlantyckich ambicjach rządu w Skopje i na rozwiązanie sporu o nazwę

56 F.S. Larrabee, *Greece's Balkan Policy...*, s. 414.

57 A. P. Mallias, *The Balkans...*; R. Panagiotou, A.I. Valvis, *How is the Sovereign Debt Crisis Affecting...*, s. 33;

R. Panagiotou, *Greece's EU Presidency...*, s. 5-6.

macedońskiego państwa zgodnie z żądaniami Grecji. Okazało się jednak, że od 2004 r. na arenie międzynarodowej coraz więcej państw zaczęło uznawać Republikę Macedonii. Przykład dały USA, a potem lawinowo uznawały Republikę Macedonii kolejne kraje, w tym także członkowie UE. Taki bieg wydarzeń osłabił znaczenie toczących się rokowań w sprawie nazwy państwa pod auspicjami ONZ i wzmocnił pozycję międzynarodową Macedonii, której politycy coraz bardziej zaczęli podgrzewać nacjonalistyczne nastroje. Wśród Greków ponownie zapanowała atmosfera poczucia porzucenia, a nawet zdrady ze strony sojuszników. W konsekwencji hasła nacjonalistyczne zaczęły się pojawiać coraz częściej w retoryce ateńskich polityków⁵⁸. Od 2007 r. Grecja zaczęła wysyłać ostrzeżenia do rządu w Skopje, że proces akcesji FYROM do NATO i UE będzie zależeć od rozwiązania sporu o nazwę państwa⁵⁹. Kluczowym momentem dla polityki Grecji w regionie było zawetowanie zaproszenia FYROM do NATO w trakcie szczytu Paktu w 2008 r. w Bukareszcie przez rząd Kostasa Karamanlisa⁶⁰. Grecy argumentowali, że przyjęcie FYROM do NATO w sytuacji braku rozwiązania sporu o nazwę spowoduje, że sojusz straci na swej spójności i funkcjonalności. Oznaczało to także zablokowanie w przyszłości akcesji tego kraju do UE, która uznała konieczność rozwiązania sporu jako jeden z warunków akcesji, dając się uwikłać w bilateralne rozgrywki Aten i Skopje. Decyzja Grecji położyła się cieniem na dotychczasowej polityce zagranicznej w regionie Bałkanów. Wielki wysiłek zainicjowany przez premiera Simitisa, polegający na europeizacji polityki zagranicznej Grecji, odejścia od utożsamiania Grecji z państwem bałkańskim generującym problemy, został zdeprecjonowany. Rząd Nowej Demokracji kierowany przez Karamanlisa ponownie uwikłał się w bilateralny spór z północnym sąsiadem, nadwyrężając dotychczasowy wizerunek Grecji jako bałkańskiego lidera. Grecja oczywiście liczyła, że taka presja zmusi FYROM do ustępstw. Okazało się jednak, że zamiast elastyczności oba państwa wepchnęły się w koleiny nacjonalizmu i populizmu.

58 Y. Kechagiaras, *Why Did Greece Block...*, s. 16-17.

59 Ibidem, s. 13-14.

60 A. Chrysosogelos, *Still Europeanised? Greek Foreign Policy During the Eurozone Crisis*, „GreeSE Paper”, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe LSE, 2017, no. 118, s. 9.

W celu neutralizacji złego wrażenia w środowisku międzynarodowym wywołanego zaostreniem polityki wobec Skopje rząd Karamanlisa okazywał bardzo elastyczne podejście do Albanii, z którą także miał niuregulowane sprawy, dotyczące nie tylko mniejszości greckiej w tym kraju, ale także wyznaczenia wyłącznej strefy ekonomicznej na Morzu Jońskim. Pomimo braku porozumienia Grecja zgodziła się na akcesję Albanii do NATO na tym samym bukaresztańskim szczycie w 2008 r. Rok później zaakceptowała podpisanie SAA pomiędzy UE a rządem w Tiranie⁶¹. Miał to być sygnał dla partnerów z UE i NATO, że Grecja wciąż pozostaje liderem państw bałkańskich, a pogorszenie stosunków z FYROM jest konsekwencją nieustępliwości i nacjonalizmu macedońskiego rządu Nikoły Gruewskiego.

Grecja była jednym z pięciu państw UE⁶², które nie uznały niepodległości Kosowa ogłoszonej w 2008 r.⁶³ U źródeł decyzji rządu ateńskiego leżało kilka argumentów. Po pierwsze problemy z własną turecką mniejszością narodową i obawa, że w przyszłości Grecja może mieć podobne kłopoty jak Serbia. Po drugie była to demonstracja solidarności z cypryjskim rządem w Nikozji, który zmagają się z problemem uznania niepodległości samozwańczej Tureckiej Republiki Cypru Północnego. Brano także pod uwagę społeczne nastawienie Greków, którzy wciąż obawiali się realizacji idei Wielkiej Albanii i sympatyzowali z rządem w Belgradzie. Pomimo braku uznania Kosowa grecki kontyngent wojskowy kontynuuje udział w międzynarodowej misji stabilizacyjnej w tym kraju Kosovo Force (KFOR), pokazując, że współuczestniczy i jest współodpowiedzialny za sytuację w regionie⁶⁴.

Kiedy w październiku 2009 r. rządy w Grecji przejęła ponownie partia PASOK, nowym premierem i zarazem ministrem spraw zagranicznych został George Papandreu, który jednym z priorytetów greckiej dyplomacji ustanowił wzmocnienie relacji z państwami bałkańskimi, w tym rozwiązanie problemu nazwy dla FYROM⁶⁵. Grecki

61 R. Panagiotou, A.I. Valvis, *How is the Sovereign Debt Crisis Affecting...*, s. 34-35.

62 Spośród państw UE niepodległości Kosowa nie uznały Grecja, Cypr, Słowacja, Rumunia i Hiszpania.

63 M. Bieri, Z. Nechev, *Time to Seize the Greek Opportunity*, „Policy Perspective”, CSS ETH Zurich, vol. 4, 2016, no. 3.

64 J. Bastian, *Greece in Southeast Europe. Political Opportunities and Economic Challenge*, International Policy Analysis Frierich Ebert Stiftung, 2010, s. 3; M. Bieri, Z. Nechev, *Time to Seize...*

65 J. Bastian, *Greece in Southeast Europe...*, s. 2.

premier chciał tchnąć nową energią w proces integracji Bałkanów z UE, deklarując, że będzie kontynuował misję Grecji jako adwokata Bałkanów w strukturach euroatlantyckich. Zapowiedział zwalczanie stanu „zmęczenia Bałkanami” (*Balkan Fatigue*) wśród dotychczasowych członków UE. Ogłosił także nowy program „Agenda 2014”, który zakładał, że do czasu kolejnej prezydencji Grecji w Radzie Unii Europejskiej w 2014 r. uda się zakończyć proces negocjacji akcesyjnych wszystkich państw regionu z UE. Miał to być symboliczny gest pojednania państw bałkańskich, zwieńczenia procesu pokojowego w 100-lecie wybuchu I wojny światowej, która rozpoczęła się właśnie na Bałkanach. Grecki premier miał nadzieję, że najpóźniej w 2018 r. całe Bałkany będą już w UE – na 100-lecie rocznicy zakończenia I wojny światowej. W ramach tego programu planowano zintensyfikowanie pomocy finansowej i eksperckiej dla państw bałkańskich, która miała usprawnić proces akcesyjny. Oczywiście kluczowym państwem w realizacji tych zamierzeń miała być Grecja⁶⁶.

3. Wpływ kryzysu finansowego na osłabienie pozycji Grecji na Bałkanach

Ambitne plany premiera Papandreu zderzyły się z twardymi realiami i nie przetrwały próby czasu, jaką przyniósł Grecji kryzys finansowy i gospodarczy w 2009 r. Rząd w Atenach przez kolejne lata zmagał się z katastrofą ekonomiczną. Narzucony Grecji przez „trojkę” (Komisja Europejska, Europejski Bank Centralny, Międzynarodowy Fundusz Walutowy) trudny program naprawy finansów publicznych początkowo zniechęcił Greków i ich klasę polityczną do UE. W Grecji zapanowało powszechne poczucie upokorzenia i poniżenia Hellenów, co przełożyło się na wzrost nastrojów nacjonalistycznych, a to wywołało zwiększenie poparcia dla partii skrajnie prawicowych i populistycznych⁶⁷. Kryzys ekonomiczny i finansowy w Grecji uderzył także w kondycję gospodarczą państw bałkańskich, które również przeżywały kryzys, ze względu na silne powiązania z Grecją. Załama-

66 M. Koppa, *The Greek Crisis and Its Repercussions on the Balkan Neighbourhood: The End of the Myth*, „Uluslararası İlişkiler / International Relations”, vol. 15, 2018, no. 58, s. 64-65; R. Panagiotou, A.I. Valvis, *How is the Sovereign Debt Crisis Affecting...*, s. 34.

67 A. Chrysogelos, *Still Europeanised?...*, s. 9.

ły się inwestycje finansowe, zamykano zakłady pracy otwarte przez greckie podmioty, załamał się handel pomiędzy Grecją a partnerami bałkańskimi⁶⁸. Za przyczynę tej katastrofy gospodarczej uznano Grecję – członka UE. Dodatkowo przewodniczący Komisji Europejskiej Jean-Claude Juncker zapowiedział, że w trakcie kadencji tej instytucji w latach 2014-2019 nie przewiduje się żadnego rozszerzenia. Bałkańska polityka Grecji została bardzo osłabiona, kryzys w Grecji i UE podkopał, wręcz zdeprecjonował, pozycję i znaczenie tego kraju jako wzorca dla państw bałkańskich. Regionalny wieloletni mit o Grecji jako bałkańskim państwie sukcesu gospodarczego legł w gruzach⁶⁹. Symptomatyczne było wycofanie się Grecji z części priorytetów planowanych na czas jej prezydentury w Radzie UE w 2014 r. dotyczących wzmocnienia relacji UE – Bałkany⁷⁰. Grecja wyraźnie przesunęła ciężar dyplomacji z polityki bałkańskiej na rzecz walki z kryzysem i odbudowy pozycji wewnątrz UE. Zdaniem wicepremiera Evangelosa Venizelosa nie oznaczało to jednak, że Grecja wyrzekła się ambicji promowania perspektywy euroatlantyckiej wśród państw Bałkanów Zachodnich⁷¹. W trakcie prezydentury Grecji w Radzie UE udało się Atenom doprowadzić do rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych z Serbią w styczniu 2014 r. i ustalenia inauguracji takich negocjacji z Czarnogórą na drugą połowę owego roku. Także w trakcie greckiej prezydentury doszło do nadania Albanii statusu kandydata do UE⁷². Sukcesem Greków było też powołanie Inicjatywy Adriatycko-Jońskiej zrzeszającej Grecję, Włochy, Chorwację, Słowenię, Serbię, Czarnogórę, Albanie oraz Bośnię i Hercegowinę. Przedsięwzięcie to zakładało współpracę tych państw w zakresie morskiej infrastruktury transportowej i energetycznej, rybołówstwa, ochrony środowiska i turystyki⁷³.

Pomimo ograniczenia służby dyplomatycznej Grecji w ramach oszczędności budżetowych Grecy oferowali swoje dobre usługi w rokovaniach pomiędzy Kosowem i Serbią. Przy całej tragicznej sytuacji gospodarczej kraju, rząd w Atenach próbował zamortyzować skutki

68 R. Panagiotou, *The Greek Crisis as a Crisis of EU Enlargement: How Will the Western Balkans Be Affected?*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 13, 2013, no. 1, s. 92-93.

69 R. Panagiotou, A.I. Valvis, *How is the Sovereign Debt Crisis Affecting...*, s. 122.

70 M. Bieri, Z. Nechev, *Time to Seize...*

71 R. Panagiotou, *Greece's EU Presidency...*, s. 18.

72 *Ibidem*, s. 22-23.

73 *Ibidem*, s. 19.

kryzysu dla swoich kierunków dyplomacji. Wśród polityków greckich panowało przeświadczenie, że każde osłabienie kraju oznacza wzmocnienie największego rywala Grecji, jakim była i jest Turcja, a ta właśnie realizowała politykę strategicznej głębi, która zakładała, m.in. budowanie tureckich wpływów na Bałkanach⁷⁴. Dla Hellenów był to główny powód, dla którego starano się „reanimować” pozycję Grecji w regionie. Ateny zrezygnowały z wielkich deklaracji dotyczących relacji UE–Bałkany, wiedząc, że w trakcie zajmowania się UE wewnętrznym kryzysem takie hasła byłyby mało wiarygodne. Skoncentrowano się natomiast na polityce drobnych kroków, mających utrzymać bałkański „kurs na Europę”, polegający na wspieraniu przedsięwzięć infrastrukturalnych w transporcie i energetyce, konkurencyjności i zwalczaniu bezrobocia. Politycy greccy mieli świadomość, że takie inicjatywy przyczynią się także do szybszego odbudowania greckiej gospodarki.

Istotnym wydarzeniem w kształtowaniu greckiej polityki wobec Bałkanów była wygrana Koalicji Radykalnej Lewicy (SYRIZY) w wyborach parlamentarnych w 2015 r. Na czele nowego rządu stanął Aleksis Cipras, który nie był obarczony przymusem kontynuowania dotychczasowych kierunków polityki zagranicznej starych partii PASOK i Nowej Demokracji, co dawało nadzieję na nowe otwarcie dyplomacji greckiej na Bałkany⁷⁵. W rezultacie działań Ciprasa już w 2015 r. wznowiono rokowania z FYROM w sprawie nazwy państwa. Owocem tych rozmów było podpisanie w Prespie w czerwcu 2018 r. porozumienia kończącego wieloletni spór pomiędzy sąsiadującymi krajami i ustalającego nazwę Północna Macedonia⁷⁶. Podpisanie tego porozumienia odblokowało możliwości uczestniczenia Grecji w dwóch inicjatywach, które powstały na obszarze Bałkanów, a w które Grecja nie chciała się wcześniej angażować właśnie ze względu na obecność w nich Republiki Macedonii. Chodzi o Proces Berliński, zainicjowaną przez Niemcy platformę współpracy grupy członków UE z Bałkanami Zachodnimi oraz chińską inicjatywę 16 + 1, zakładającą współpracę gospodarczą

74 J. Wódka, *Polityka zagraniczna „nowej” Turcji. Implikacje dla partnerstwa transatlantyckiego*, Warszawa 2013; A. Szymański, *Wpływ położenia geopolitycznego na politykę zagraniczną Turcji*, „Stosunki Międzynarodowe” 2011, nr 3-4, s. 179-195.

75 M. Bieri, Z. Nechev, *Time to Seize...*

76 I. Armakolas et al., *North Macedonia: What's Next?*, Open Society Foundation, European Policy Institute, 2019, <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/north-macedonia-what-s-next> [12.09.2021].

pomiędzy Chinami a państwami Europy Środkowej, Wschodniej i Południowej.

Grecja starała się także nawiązać dobre relacje z Kosowem, mimo że oficjalnie nie uznawała tego państwa i oczywiście nie mogła utrzymywać z nim stosunków dyplomatycznych. Jednak jeszcze za poprzednich rządów Nowej Demokracji i PASOK ze względu na powiązania gospodarcze i obecność kontyngentu wojsk greckich w siłach KFOR Grecja otworzyła w Prisztinie biuro łącznikowe (*liaison office*). Rząd Ciprasa postanowił jeszcze bardziej zbliżyć się do Kosowa, choć wciąż bez przekraczania „masy krytycznej”, czyli bez oficjalnego uznania kraju. Wszak wciąż ważniejszym partnerem dla Grecji pozostawała Serbia. W 2015 r. doszło do pierwszej wizyty szefa greckiej dyplomacji Nikosa Kociasa w Kosowie.⁷⁷ W jej efekcie otworzono kosowskie biura handlowe w Atenach i Salonikach⁷⁸. Decyzja ta spotkała się z oficjalną krytyką ze strony dyplomacji serbskiej, jednak rząd Ciprasa uciekł się do argumentu, że wspiera rozwiązanie statusu Kosowa, które powinno zostać uzgodnione w porozumieniu pomiędzy Belgradem i Prisztiną⁷⁹. Grecy zaznaczyli także, że wspierają członkostwo w UE obu państw, a Kosowa także w NATO, i niewątpliwie perspektywę tę przyspieszy rozwiązanie sporu⁸⁰. Kocias zapewniał także o wsparciu dla Kosowa w akcesji do innych struktur międzynarodowych, m.in. UNESCO i Interpolu, jednak ostatecznie w sprawie członkostwa Prisztiny w UNESCO rząd grecki się wstrzymał od głosu w obawie przed pogorszeniem relacji z Serbami⁸¹.

Grecja pod przewodnictwem Ciprasa próbowała także zacieśnić relacje z Albanią. W 2016 r. doszło do wizyty Kociasa w Tiranie, gdzie podpisano „mapę drogową”, która miała stanowić podstawę planu rozwiązania wszystkich punktów spornych pomiędzy oboma krajami, w szczególności praw mniejszości greckiej i delimitacji granic mor-

77 M. Maksimović, *Greece Returns to the Balkans? Assessing Greece's Western Balkan Policy under SYRIZA-led Government*, „Working Paper Series”, University Leipzig, 2016, no. 14, s. 15.

78 I. Armakolas, G. Triantafyllou, *Greece*, [w:] *EU Member States and Enlargement towards the Balkans*, „EPC Policy Paper”, European Policy Center, 2015, s. 129-141.

79 I. Armakolas, G. Triantafyllou, *Greece and EU Enlargement to the Western Balkans: Understanding an Ambivalent Relationship*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 17, 2017, no. 4, s. 622-623.

80 M. Bieri, Z. Nechev, *Time to Seize...*

81 M. Maksimović, *Greece Returns to the Balkans...*, s. 16.

skich. Po tej wizycie szybko nastąpiło jednak pogorszenie stosunków, gdyż rząd premier Edi Ramy do celów wewnętrznych zaczął używać retoryki nacjonalistycznej i podgrzewał antygreckie nastroje wśród Albańczyków, co utrudniało Grekom kontynuowanie dialogu⁸². Okazało się jednak, że grecka dyplomacja nie uległa prowokacji i nie dała się wciągnąć w spiralę wzajemnych oskarżeń. Minister Kocias powstrzymał się od ucieczki do ostrej nacjonalistycznej retoryki pomimo nacisków ze strony społeczeństwa, Kościoła i mediów⁸³.

Zarówno premier Grecji, jak i jego szef dyplomacji wychodzili z założenia, że wikłanie się w bilateralne spory nie przysporzy Grecji sojuszników na Bałkanach i nie odbuduje roli Grecji jako bałkańskiego lidera. Słusznie założyli, że najlepszą metodą na „okieźnianie” sąsiadów jest polityka deklaracji o wsparciu wysiłków tych państw na drodze do UE. Proces zbliżania do tej organizacji wymagał uzyskania także poparcia ze strony Grecji, a to powodowało, że Ateny dysponowały formą nacisku na swoich sąsiadów w regionie. Kocias wielokrotnie w swoich wystąpieniach podkreślał, że na Bałkanach trzeba odejść od polityki nacjonalizmu, podgrzewania sporów i uciekania się do emocji i prowokacji.

SYRIZA zapłaciła jednak za swoją odważną politykę zagraniczną, przegrywając wybory parlamentarne w 2019 r. Nowy premier Kiriakos Micotakis, stojący na czele partii Nowa Demokracja, który w czasach opozycji krytykował dyplomatyczne decyzje Ciprasa, podkreślił, że uszanuje porozumienie zawarte przez poprzedników. W rzeczywistości uzyskał on w spadku po SYRIZIE dość klarowną sytuację międzynarodową, szczególnie po podpisaniu porozumienia z Macedonią Północną. Grecja sukcesywnie próbowała odzyskać pozycję i reputację przewidywalnego europejskiego partnera, opierając swoją politykę na Bałkanach na członkostwie w UE. Deklarowała wsparcie dla państw bałkańskich w procesie integracji z UE, ateński rząd poparł rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych z Albanią i Macedonią Północną w kwietniu 2020 r. Usilnie także namawia Bułgarię, blokującą rozpoczęcie rozmów akcesyjnych z Macedonią Północną, do złagodzenia

82 Edi Rama, „odgrzebał” sprawę Czamów, czyli ludności albańskiej wypędzonej z Grecji po II wojnie światowej, oskarżanej o kolaborację z włoskimi i niemieckimi okupantami. Rząd Grecki uważał tę sprawę za zamkniętą.

83 A. Chrysogelos, *Still Europeanised?...*, s. 9.

stanowiska. Grecy zdają sobie sprawę, że akcesja całych Bałkanów do UE jest najlepszą gwarancją budowania stabilnych i pokojowych relacji pomiędzy państwami regionu.

Wnioski

Polityka Grecji wobec Bałkanów na przełomie XX i XXI w. może być porównana do sinusoidy, obrazującej sukcesy i porażki greckiej dyplomacji. Niewątpliwie procesy dezintegracyjne w Jugosławii zaskoczyły greckich polityków, którzy w obawie przed negatywnymi skutkami tego procesu dla bezpieczeństwa Grecji próbowali zachować *status quo* w regionie, prowadząc politykę reakcyjną, a nie kreatywną, przez co nie udało im się początkowo stworzyć kompleksowej strategii wobec Bałkanów. Ta polityka utożsamiana z bałkanizacją, nacjonalizmem, populizmem doprowadziła do deprecjacji roli Grecji jako lidera państw bałkańskich. Dopiero przyjęcie roli kreatora politycznych i ekonomicznych zmian w regionie w oparciu o zaprezentowanie programu integracji tych państw ze strukturami euroatlantyckimi wzmocniło pozycję Grecji na Bałkanach. Swoistą „kulą u nogi” dla jeszcze bardziej skutecznej polityki Aten w regionie był nierozwiązany spór o nazwę państwa z republiką Macedonii. Jednak dzięki ekonomicznej i dyplomatycznej ofensywie Atenom udawało się stopniowo budować swój wizerunek i wpływy wśród północnych sąsiadów. Ateny zręcznie odgrywały rolę adwokata państw bałkańskich na forum zarówno NATO, jak i UE. Trend ten utrzymał się jednak do końca pierwszej dekady XXI w. Wraz z nadejściem kryzysu finansowego i gospodarczego oraz pojawieniem się widma grexitu pozycja Grecji na Bałkanach legła w gruzach. Wśród polityków greckich panuje poczucie straconej dekady w zakresie oddziaływania na Bałkany. Zdają sobie oni jednak sprawę, że są to kwestie strategicznie ważne dla bezpieczeństwa kraju, stąd też mozolne odbudowywanie pozycji kraju w regionie. Sukcesem niewątpliwie jest uregulowanie sporu o nazwę państwa z Macedonią Północną w 2018 r. i polepszenie relacji z Albanią. Dla Greków nie ma alternatywnego rozwiązania dla stabilizacji państw bałkańskich równoznacznej z wchłonięciem ich przez UE i NATO. Biorąc pod uwagę obecność innych graczy, którzy intensyfikują swoją aktywność na Bałkanach, Chin, Rosji i Turcji, priorytetem Hellenów jest proces europeizacji tego regionu.

Bibliografia

- Anastasakis O., *Greece and Turkey in the Balkans: Cooperation or Rivalry*, „Turkish Studies” 2004, no. 1.
- Armakolas I. et al., *North Macedonia: What's Next?*, Open Society Foundation, European Policy Institute, 2019, <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/north-macedonia-what-s-next>.
- Armakolas I., Triantafyllou G., *Greece and EU Enlargement to the Western Balkans: Understanding an Ambivalent Relationship*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 17, 2017, no. 4.
- Armakolas I., Triantafyllou G., *Greece*, [w:] *EU Member States and Enlargement towards the Balkans*, „EPC Policy Paper”, European Policy Center, 2015.
- Aydin M., *Cacophony in the Aegean Contemporary Turkish-Greek Relations*, „The Turkish Yearbook of International Relations”, vol. 27, 1997.
- Bastian J., *Greece in Southeast Europe. Political Opportunities and Economic Challenge*, International Policy Analysis Frierich Ebert Stiftung, 2010.
- Bieri M., Nechev Z., *Time to Seize the Greek Opportunity*, „Policy Perspective”, CSS ETH Zurich, vol. 4, 2016, no. 3.
- Brown K., Theodossopoulos D., *Rearranging Solidarity: Conspiracy and World Order in Greek and Macedonian Commentaries on Kosovo*, „Journal of Southern Europe and Balkans”, vol. 5, 2002, no. 3.
- Burns R.N., *The United States and Greece: A Partnership for the Twenty-First Century*, „Mediterranean Quarterly”, Fall 1999.
- Çeviköz Ü., *European Integration and Regional Cooperation in Southeast Europe*, „Journal of International Affairs”, vol. 2(4), December 1997 – February 1998.
- Chrysogelos A., *Still Europeanised? Greek Foreign Policy During the Eurozone Crisis*, „GreeSE Paper”, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe LSE, 2017, no. 118.
- Constas D., Papatotiriou Ch., *Greek Policy Responses to the Post-Cold War Balkan Environment*, [w:] *Greece and New Balkans. Challenges and Opportunities*, ed. V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerylmatos, New York 1999.
- Cofoudakis V., Psomiades H.J., Gerolymatos A., *Greece as a Factor of Stability in the Post-Cold War Balkans*, [w:] *Greece and New Balkans. Challenges and Opportunities*, ed. V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerylmatos, New York 1999.
- Dokos Th. P., *Greek Defence Doctrine in the Post-Cold War Era*, [w:] *Greece and New Balkans. Challenges and Opportunities*, ed. V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerylmatos, New York 1999.
- Dokos Th., *Greece in a Changing Strategic Settings*, [w:] *Greece in the Twentieth Century*, ed. Th. A. Couloumbis, Th. Kariotis, F. Bellou, London – New York 2003.

- Floudas A., *Pardon? A Conflict for a Name? FYROM's Dispute with Greece Revisited*, [w:] *The New Balkans*, ed. G.A. Kourvetaris et al., Columbia University Press, 2002.
- Huliaras A., Tsardanidis Ch., *(Mis)understanding the Balkans: Greek Geopolitical Codes of the Post-Communist Era*, „Geopolitics”, vol. 11, 2006.
- Ilieva J., Conev B., *The Republic of Macedonia and Its Recognition in the International Community (1991-2015)*, [w:] *Macedonia: Social, Political and Economic Issues*, ed. V. Pejnović, M. Stanković, Nova Science Publishers Inc., New York 2017.
- Ioakimidis P.C., *Greece, The European Union and Southeastern Europe: Past Failures and Future Prospects*, [w:] *Greece and New Balkans. Challenges and Opportunities*, ed. V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerylomatos, New York 1999.
- Karpenter T.G., *Kosovo and Macedonia: The West Enhances the Threat*, „Mediterranean Quarterly”, Winter 2002.
- Kechagiaras Y., *Why Did Greece Block the Euro-Atlantic Integration of the Former Yugoslav Republic of Macedonia? An Analysis of Greek Foreign Policy Behaviour Shifts*, „GreeSE Paper”, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe LSE, 2012, no. 58.
- Keridis D., *Greece and the Balkans: From Stabilization to Growth*, Hellenic Studies Unit at Concordia University in Montreal, 3 March 2006.
- Kofos E., *Greece's Macedonian Adventure: The Controversy over FYROM's Independence and Recognition*, [w:] *Greece and New Balkans. Challenges and Opportunities*, ed. V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerylomatos, New York 1999.
- Koliopoulos J., *Greece and the Balkans: A Historical Perspective*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 2, 2002, no. 3.
- Kondopoulou M., *The Greek Media and the Kosovo Crisis*, „Conflict and Communication”, vol. 1, 2002, no. 2.
- Koppa M., *The Greek Crisis and Its Repercussions on the Balkan Neighbourhood: The End of the Myth*, „Uluslararası İlişkiler / International Relations”, vol. 15, 2018, no. 58.
- Kosovo: Greek and Turkish Perspectives*, Congressional Research Service Report for Congress, 27 May 1999, https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs941/m1/1/high_res_d/RL30114_1999Apr21.pdf.
- Larrabee F.S., *Greece's Balkan Policy in a New Strategic Era*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 5, 2005, no. 3.
- Larrabee F.S., *Greek Security Concerns in the Balkans*, [w:] *Greece and New Balkans. Challenges and Opportunities*, ed. V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerylomatos, New York 1999.
- Larrabee F.S., Lesser I.O., *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, RAND – National Security Research Division, Santa Monica 2003.
- Lesser I.O. et al., *Greece's New Geopolitics*, RAND Corporation, Santa Monica 2001.

- Maksimović M., *Greece Returns to the Balkans? Assessing Greece's Western Balkan Policy under SYRIZA-led Government*, „Working Paper Series”, University Leipzig, 2016, no. 14.
- Mallias A.P., *The Balkans: In the Era of Peace and Stability*, „Mediterranean Quarterly” 2008, no. 1.
- Marcantonatos L., *How Greece's Foreign and Defence Policy Priorities Have Geopolitically Repositioned Greece Away from the Balkans and Closer to the Eastern Mediterranean During the 20th and Early 21st Century*, Greek Foreign Affairs Council, 2016, https://www.academia.edu/37986839/How_Greece_s_Foreign_and_Defence_policy_priorities_have_geopolitically_repositioned_Greece_away_from_the_Balkans_and_closer_to_the_Eastern_Mediterranean_during_the_20th_and_early_21st_century.
- Panagiotou R., *The Greek Crisis as a Crisis of EU Enlargement: How Will the Western Balkans Be Affected?*, „Southeast European and Black Sea Studies”, vol. 13, 2013, no. 1.
- Panagiotou R., *Greece's EU Presidency and the Challenge of Western Balkan Enlargement Policies in Light of the Crisis*, „Centre for Southeast European Studies Working Paper” 2015, no. 12.
- Panagiotou R., Valvis A.I., *How is the Sovereign Debt Crisis Affecting Greece's Relations with Balkan Countries and Greece's Standing in the Region? An Initial Impact Assessment*, The South-East Europe Programme, Athens 2014, <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2017/12/How-is-sovereign-debt-crisis-affecting-Greeces-relations-with-the-Balkans-May-2014-FINAL.pdf>.
- Papacosma S.V., *NATO, Greece, and the Balkans in the Post-Cold War Era*, [w:] *Greece and New Balkans. Challenges and Opportunities*, ed. V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerylomas, New York 1999.
- Pawłowski K., *Konflikt serbsko-albański w Kosowie w latach 1999-2014. Charakterystyka, uwarunkowania i formy konfliktu społecznego*, Lublin 2016.
- Simitis C., *Greece in the Emerging System of International Relations*, „Review of International Affairs”, vol. XLVII, 1996.
- Stępniewski T., *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Lublin–Warszawa 2011.
- Szymański A., *Wpływ położenia geopolitycznego na politykę zagraniczną Turcji*, „Stosunki międzynarodowe” 2011, nr 3-4.
- Triantafyllou D., *Recent Developments in Greece's Balkan Diplomacy Networks*, [w:] *Greece and New Balkans. Challenges and Opportunities*, ed. V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerylomas, New York 1999.
- Tsoukalis L., *The Future of Greece in the European Union*, [w:] *Greece in the Twentieth Century*, ed. T. Couloumbis, Th. Kariotis, F. Bellou, London – New York 2003.
- Tziampiris A., *Greece and the Balkans in the Twentieth Century*, [w:] *Greece in the Twentieth Century*, ed. Th. A. Couloumbis, Th. Kariotis, F. Bellou, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), London – New York 1999.

- Veremis Th., *Greece and the Balkans in the Post-cold War Era*, [w:] *Greece and New Balkans. Challenges and Opportunities*, ed. V. Cofoudakis, H.J. Psomiades, A. Gerylomatos, New York 1999.
- Voskopoulos G., *The Geographical and Systemic Influences on Greek Foreign Policy in the Balkans in the 1990s*, „Perspectives” 2006, no. 26.
- Vračić A., *Turkey's Role in the Western Balkans*, „SWP Research Paper”, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, Berlin 2016.
- Wódka J., *Polityka zagraniczna „nowej” Turcji. Implikacje dla partnerstwa transatlantyckiego*, Warszawa 2013.
- Zahariadis N., *Nationalism and Small State Foreign Policy: The Greek Response to the Macedonian Issue*, „Political Science Quarterly”, 1994, no. 4.